

Tatu Vanhanen sijaiskärsijänä tieteen reformaatioissa

Pekka Nuorteva

TIETEESÄ
TAPAHTUU
42

Kun joidenkin alojen specialistit paneutuvat omalta kannaltaan tarkastelemaan toisten alojen tutkijoiden töitä, he löytävät melko säännöllisesti jotain huomautettavaa. Tieteellisen julkaisutoiminnan esitarkastusjärjestelmän pohjautuu nimenomaan specialistien virheiden löytämiskykyyn. Vanhasjupakassa specialistit toimivat rotuvainokauhun vallassa ja pyrkivät virheitä etsien sammuttamaan vaaralliseksi kokemansa rotubiologisen tutkimuksen – rajoittamaan tutkimuksen vapautta, jos asia halutaan niin päin ilmaista.

Emeritusprofessori Tatu Vanhasen havaittua ihmisten älykkyysosamäärissä alueellista ja bruttokansantuotteeseen positiivisesti korreloivaa vaihtelua oli luonnollista, että hän lähti pohtimaan tuon havainnon merkitystä. Oli myös luonnollista hahmottaa havaitut älykkyyserot geeneihin pohjautuviksi rotuominaisuuksiksi.

Eri rodut voidaan helposti tunnistaa ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Eläinetologia (eläinpsykologia) on puolestaan sitovasti osoittanut, että lajeille ominaiset vaistotoiminnat ja aivojen suorituskyky ovat yhtä kiinteästi kytköksissä perinnöllisyyteen kuin morfologiset ja fysiologiset ominaisuudet. Täten on luonnollista olettaa, että rotujen välillä esiintyy eroja myös henkisessä suorituskyvyssä. Tiedetään myös, että vähittäinen sopeutuminen elinympäristöön toteutuu evoluutioissa nimenomaan rodunmuodostuksen kautta.

Kun maailman jakautuminen rikkaisiin teollisuusmaihin ja köyhiin kehitysmaihin on ajanut ihmiskunnan maailmanrauhaa ja elämän jatkumista vakavasti uhkaavaan eriarvoisuus-kriisiin, ei tutkijoilla ole oikeutta vaieta vähäisimmistäkään havainnoista, jotka voivat jollain tavoin auttaa rauhanomaisen ratkaisun löytämisessä. Vanhanen toimi siis oikein kertoessaan tutkimustuloksistaan. Näin tehdessään hän oli tietoinen havaintojensa tulkintaan liittyvistä epävarmuustekijöistä. Tämän mukaisesti hän oma-aloitteisesti luokitteli tutkimuspohjaisen näkemyksensä hypoteesiksi. Tämän arvioin hän oli pannut paperille ja lähettänyt *Tieteessä tapahtuu* -lehden toimitukseen jo paljon ennen häneen kohdistuneen ”hölymölyn” alkua. Kun kirjoitus ilmestyi, oli keskustelu jo täydessä käynnissä.

*

Tiedemaailmassa hypoteesit ovat keino, jolla kollegat herätetään rakentamaan keskusteluun ja jatkotutkimuksiin. Tatu Vanhasen tapauksessa keskustelu käynnistyi sanomalehdessä julkaistun lehtihaastattelun jälkeen, ja keskustelun pääteemaksi nostettiin tuotapikaa hänen henkilökohtainen mollaamisensa. Hyvin nopeasti selvisi, että tuon mollailun ponttimena oli se, että professori Tatu Vanhanen oli pääministeri Matti Vanhasen isä. Kun pääministeri oli siinä määrin moitteeton, ettei hänen asemansa hor-

juttamiseen löytynyt mistään kunnon perusteita, oli niitä ryhdytty etsimään hänen isästään.

Itse asiassa Tatu Vanhanen on normaali, vaatimaton ja tasaisen harkitseva professori. Sen saattoi havaita hänen esiintymisestään televisio-ohjelmassa "Persona non grata" -haastattelussa.

Rotukiihkoilijaksi häntä ei voinut tunnistaa, vaikka hän olikin varhemmin tuonut esiin ajatuksen, että korkean älykkyys-osamäärän omaavien rotujen pitäisi omaksua missiokseen kehityksensä neuvominen. Tuo ajatus on sinänsä kauniin idealistinen ja on jo pitkään ollut johtotähtenä lukuisien kansainvälisten neuvontaorganisaatioiden toiminnassa. YK:kin on sitä suositellut, eikä kukaan ole varhemmin katsonut sellaista toisten rotujen halventamiseksi.

Professori Tatu Vanhanen saatettiin arvostelun kohteeksi väittämällä, että hän on jatkamassa sitä rotututkimusta, joka ennen toista maailmansotaa ajoi natsi-Saksan julmiin rotuvainoihin, missä miljoonia "väärärotuisia" ihmisiä surmattiin epäinhimillisillä tavoilla ja oman rodun puhtautta suojeltiin vainoharhaisin toimin. Näiden vainojen ja toimien sanottiin pohjautuvan tieteellisiin rotututkimuksiin. Sellaista pohjaa ei kuitenkaan todellisuudessa ollut kuin sen verran, että geenetikot olivat suositelleet inhimillisiä tragedioita aiheuttavien perinnöllisten sairauksien torjuntaa pakkosterilisaation avulla. Tällaisia ajatuksia Vanhanen ei elänyt. Rotusyrjintää vastustavan kantansa hän vahvisti televisiohaastattelussa toteamalla, että hän näkee rotujen sekoittamisen positiivisena ilmiönä. Sellaisen toteamuksen esitti muuten jo vuosikymmeniä sitten myös Suomen genetiikan suurmies, professori Esko Suomalainen.

*

Toisen maailmansodan aikaiset kammottavat rotuvainot ovat istuttaneet geneetikoihin syvälle juurtuneen pelon siitä, että rotubiologian tutkiminen voi mahdollisesti jatkossakin antaa poliitikoille virikkeitä hirmutekoihin – esimerkiksi köyhyyteen vajonneiden "terroristien sukukunnan" hävittämiseen maailmantaloudelle tärkeiltä öljylähddealueilta. Muuten on vaikeata ymmärtää sitä talkoointoa, jolla eri alojen tutkijat ovat lähteneet etsimään virheitä Tatu Vanhasen hypoteeseista.

Kun joidenkin alojen specialistit paneutuvat omalta kannaltaan tarkastelemaan toisten alojen tutkijoiden töitä, he löytävät melko säännöllisesti jotain huomautettavaa. Tieteellisen julkaisutoiminnan esitarkastusjärjestelmään pohjautuu nimenomaan specialistien virheiden löytämiskykyyn. Vanhasjupakassa specialistit toimivat rotuvainokauhun vallassa ja pyrkivät virheitä etsien sammuttamaan vaaralliseksi kokemansa rotubiologisen tutkimuksen – rajoittamaan tutkimuksen vapautta, jos asia halutaan niin päin ilmaista.

Kävi kuitenkin niin, että pääosa esitetystä kritiikistä kohdistui sellaisiin päättelyketjusta löytyneisiin virheisiin, vinoutuneisiin ajatuksiin ja metodisiin heikkouksiin, joiden syntyyn Vanhasella itsellään ei ollut osaa eikä arpaa. Vanhasen vikana oli oikeastaan ollut vain se, että hän oli luottanut sellaiseen, mitä tiedemaailmassa oli totuttu pitämään oikeana ja varmana.

Monille muillekin kuin Vanhaselle oli varmaan yllätys, että älykkyysosamäärä voitiin todeta kelvottomaksi, älykkyys käsitteenäkin käsittämättömäksi, tilastomatematiikan menetelmien rutiininomainen käyttö ongelmalliseksi ja liian yksioikoiset johtopäätökset harkitsemattomiksi. Täten Vanhasen mollaamiseen tarkoitettu kritiikki kääntyi toteamukseksi, että tiedemaailman käsitteissä, metodeissa ja päätelmissä löytyy runsaasti korjaamisen varaa. Ja vielä enemmän korjaamista löytyy niistä päätelmistä, joiden sorvaamiseen poliitikot ja talouselämän mahtimiehet ovat osallistuneet.

On tärkeätä, että korjaustarve tiedostetaan, korjauksiin ryhdytään ja tieteen arkinäyttämö puhdistetaan. Vanhanen ansaitsee kiitoksen siitä, että hän hypoteesillaan antoi virikkeen tällaisen puhdistustarpeen toteamiseen. Arvosteluryöpytyksessä Vanhanen joutui eräänlaisena sijaiskärsijänä kantamaan vastuuta toisten rikkeistä. Hänelle voidaan siksi antaa maineenpalautus toteamalla, ettei hän ole sen kummempi syntinen kuin muutkaan tieteen kentän ahertajat.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston ympäristönsuojelun emeritusprofessori.